Procés participatiu Alimenta't | Diagnòstic potencialitats sistema alimentari local de Betxí

2026

novessendes
fundació cívica

Procés participatiu Alimenta't.
Diagnòstic potencialitats sistema alimentari local de Betxí.

Setembre 2026

Edita: Fundació Novessendes

Un projecte de:

novessendes
fundació cívica

www.novessendes.org
info@novessendes.org / 964 620 010

Finançat per:

GENERALITAT VALENCIANA
Conselleria de Justícia, Transparència i Participació

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport financer de la Generalitat Valenciana. El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de la Fundació Novessendes i no reflecteixen necessàriament l'opinió de la Generalitat Valenciana.

Alguns drets reservats.

Aquesta obra està sota una llicència de Creative Commons Atribució-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Organitzacions Intergovernamentals.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Índex

Introducció 5

Context 7

Metodologia 11

Diagnòstic 15

Resultats 21

Propostes d’acció 27

Conclusions 31

Bibliografia / Webgrafia 35

CENTRE DIA

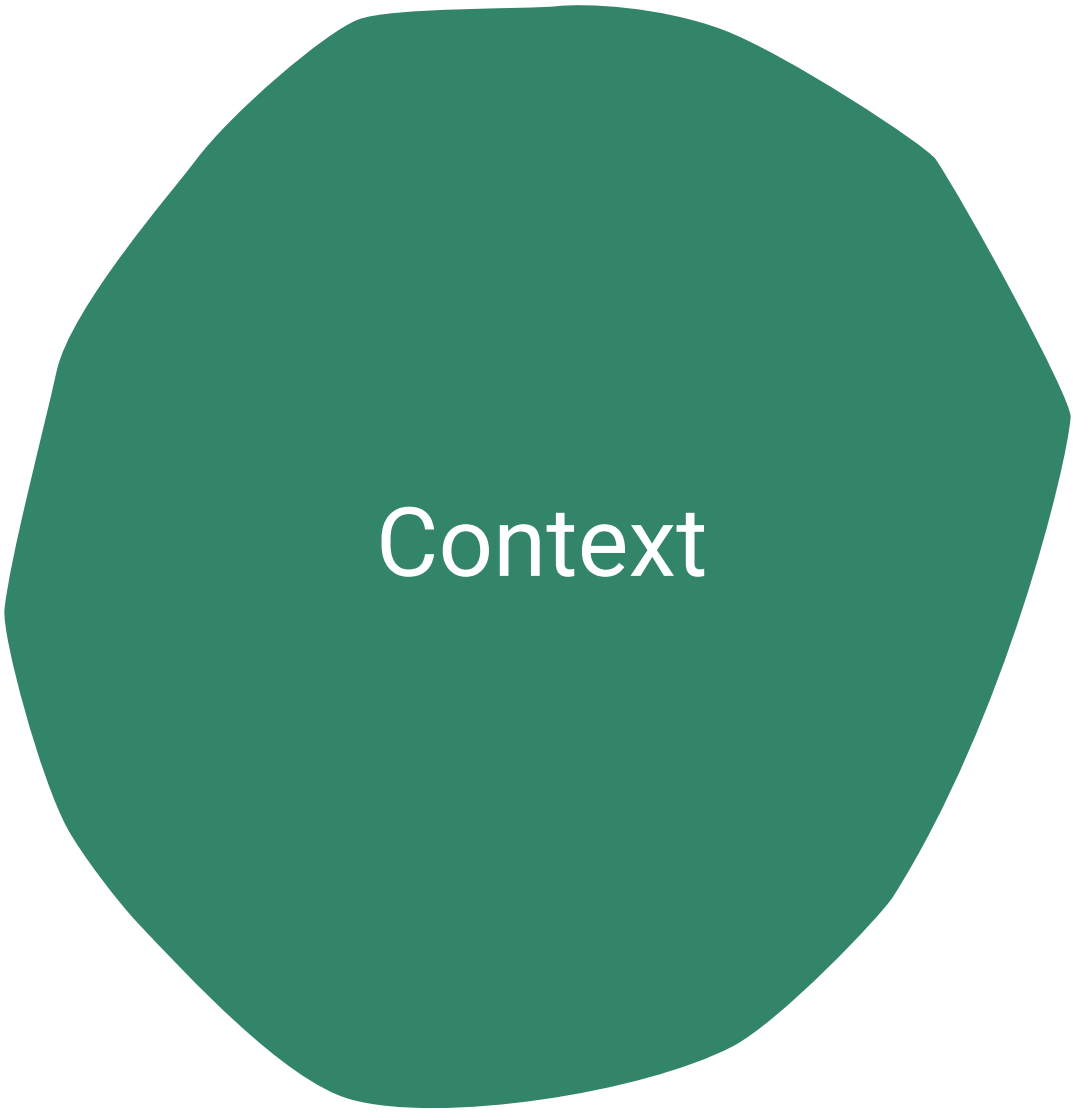
Introducció

Introducció

La **Fundació Novessendes** és una fundació comunitària arrelada a la província de Castelló, i especialment al municipi de Betxí, que impulsa iniciatives de participació social i dinamització comunitària, amb més de 25 anys d'experiència. Entre els seus programes destaca l'**Horta del Rajolar**, que naix en 2014, i constitueix un referent local i provincial agroecològic. L'Horta del Rajolar combina en un mateix projecte producció, accés a la terra i transmissió de coneixements, tres dels pilars fonamentals per a la facilitació de processos de transició agroecològica. A més, la fundació lidera programes d'educació i sensibilització per a la ciutadania global (www.llaurant.com) centrats en l'alimentació com un dret humà i la transició cap a sistemes alimentaris territorialitzats, justos i sostenibles que tenen com a base l'agroecologia i la sobirania alimentària.

Aquest document recull les conclusions del **procés participatiu *Alimenta't*** que ha tingut com a objectiu enfortir la participació ciutadana en la presa de decisions públiques sobre el sistema alimentari local, potenciant el teixit associatiu i la ciutadania organitzada com a agents actius en el disseny de polítiques alimentàries municipals, des d'una perspectiva de fundació comunitària.

Alimenta't s'emmarca dins del projecte *Observatori Social Novessendes: Participació comunitària i millora territorial*, finançat per la Conselleria de Justícia, Transparència i Participació, de la Generalitat Valenciana, a través de la convocatòria de 2026 de subvencions destinades a les entitats ciutadanes per a l'enfortiment de la participació ciutadana en l'àmbit de l'associacionisme.

Context

Context

Problemàtica que s'aborda

Betxí és un municipi de la Plana Baixa (Castelló) de 5.697 habitants (INE, 2025), on l'agricultura ha modelat històricament el paisatge i l'economia local. No obstant això, el model agrari dominant ha derivat cap a una especialització extrema en el monocultiu de cítrics, principalment mandarina (quasi el 80% de la superfície de cultiu del municipi) a conseqüència d'un procés de transformació iniciat al segle XX que va desplaçar progressivament els cultius tradicionals de secà i les hortes d'autoconsum.

Aquest model genera vulnerabilitats estructurals greus. La dependència dels mercats internacionals exposa els productors a la volatilitat de preus i a dinàmiques globals sobre les quals no tenen cap control. El canvi climàtic amenaça la viabilitat de la citricultura a través de la irregularitat hídrica, l'esgotament dels aqüífers i l'aparició de noves plagues. A més, la pèrdua de diversitat agrícola i dels coneixements tradicionals associats empobreix la base sobre la qual podria sustentar-se una transició agroecològica. La desvinculació entre producció local i alimentació de la població dificulta les possibilitats de crear circuits curts i enfortir la sobirania alimentària del municipi.

Davant d'aquest context, qualsevol estratègia de transició agroecològica ha de partir d'un coneixement rigorós i situat de la realitat local. Per això, el present projecte fa una primera aproximació de diagnòstic participatiu, combinant anàlisis de dades amb metodologies que incorporen el saber de les persones del territori. L'objectiu és identificar fortaleses, debilitats, oportunitats i amenaces del sistema agrari local, identificar les potencialitats i establir les bases per a un procés de transició cap a un sistema alimentari local més just, resilient i arrelat al territori.

Context

Marc teòric

Els conceptes clau que configuren l'estructura teòrica del diagnòstic són:

Agroecologia: enfocament holístic i integrat que aplica simultàniament conceptes i principis ecològics i socials al disseny i la gestió de sistemes agrícoles i alimentaris sostenibles. Cerca optimitzar les interaccions entre plantes, animals, humans i el medi ambient, promovent sistemes alimentaris més justos, resilients i sostenibles enfront de la crisi climàtica (FAO, 2018).

Agroecosistema: és un territori viu i complex on s'entrellacen processos ecològics, sabers locals, relacions socials i dinàmiques culturals que una comunitat ha construït i transformat històricament en interacció amb el seu entorn biofísic. A banda d'un espai de producció agrària, és un sistema socioecològic en permanent coevolució, on la biodiversitat conreada i espontània, els fluxos d'energia i aigua, les xarxes d'intercanvi econòmic i els coneixements intergeneracionals formen un tot indissociable. La transformació del qual només és possible, i legítima, des de la mateixa comunitat que hi habita i ho sosté.

Coneixement ecològic tradicional (CET): cos acumulatiu de coneixements, creences, tradicions, pràctiques, institucions i cosmovisions que ha evolucionat mitjançant processos adaptatius i s'ha transmés de generació en generació a través de la tradició cultural (Calvet-Mir, 2026).

Estratègia alimentària local (EAL): procés en el qual un municipi o territori construeixen una visió compartida del canvi del sistema alimentari, on es fixen objectius i línies d'acció concretes per a transformar el sistema alimentari local (López García, 2026).

Governança multiactor: dialèctica entre administració pública i organitzacions socials en la coproducció de polítiques alimentàries.

Metodologia investigació-acció participativa: propostes metodològiques per a incorporar la complexitat de les relacions socials en un enfocament per a generar solucions col·lectives als problemes del medi local (Pomar León, 2026).

Parc/Espai agrari: espai agrari periurbà, delimitat i gestionat amb l'objectiu de preservar-hi les funcions agràries pròpies i, a més, promoure el desenvolupament econòmic, les explotacions agrícoles i conservar i difondre els valors ecològics i culturals associats (Gran enciclopèdia catalana).

Serveis ecosistèmics: conjunt de beneficis, funcions i processos ecològics que els ecosistemes naturals proporcionen a la societat humana i que contribueixen de manera essencial al nostre benestar, salut i qualitat de vida.

Context

Sistema Alimentari Local de base Agroecològica (SALbA): articulació d'experiències agroecològiques, vinculant territoris i actors en els entorns rurals i urbans (López García, 2026).

Sobirania alimentària: és el dret dels pobles a aliments saludables i culturalment apropiats, produïts mitjançant mètodes ecològicament respectuosos i sostenibles, i el seu dret a definir els seus sistemes alimentaris i agrícoles (Via Campesina, 2024).

Socio-praxi: enfocament metodològic que combina la investigació social amb l'acció transformadora, on la comunitat és protagonista (Pomar León, 2026).

Transició agroecològica: pas d'un sistema agroalimentari potenciador de la desigualtat entre diferents actors que el componen, destructor de diversitat cultural, depredador de la natura, i que no garanteix l'accés a una alimentació saludable, a un sistema alimentari ecològicament sa i sostenible, econòmicament viable i socialment just (Guzmán Casado, 2026).

Metodologia

Metodologia

La metodologia utilitzada ha combinant diferents tècniques de recollida d'informació i dinàmiques participatives per a la validació i la construcció compartida de propostes.

Anàlisi documental

Com a primera fase del procés, s'ha dut a terme una revisió documental de fonts primàries i secundàries relacionades amb el sector primari del municipi i el seu context territorial. Les fonts consultades han inclós: plans i estratègies municipals vinculats al medi ambient, l'agricultura i el desenvolupament local; dades estadístiques de portals oficials; estudis, publicacions i informes de referència sobre agroecologia, transició agroecològica i models de governança territorial dels sistemes alimentaris locals.

Entrevistes semiestructurades

La tècnica central de la diagnosi ha estat l'entrevista semiestructurada, un instrument que permet aprofundir en les percepcions, valoracions i expectatives dels actors clau sense restringir la riquesa del relat personal. L'ús d'un guió orientatiu ha facilitat l'adaptació de cada conversa al context i perfil de cada persona entrevistada, alhora que ha garantit la comparabilitat entre entrevistes. El guió d'entrevista s'ha estructurat al voltant de tres eixos temàtics principals:

- Valoració de l'Horta del Rajolar: percepció del projecte, impacte al municipi, reptes i oportunitats identificades.
- Potencialitats i interès per la transició agroecològica al municipi: condicions actuals, disposició al canvi, recursos disponibles, experiències existents i propostes de millora.
- Patrimoni cultural i material associat a l'espai agrari: valoració i propostes per a la conservació i ficada en valor de la sèquia, l'escorxador, la bassa i el molí.

La selecció de les persones entrevistades ha respost a un mostreig intencional, orientat a garantir la diversitat de perspectives rellevants per a l'objecte d'estudi. S'han dut a terme 7 entrevistes semiestructurades, d'una durada aproximada d'entre 45 minuts i 1 hora, que han estat enregistrades amb el consentiment informat de les persones participants i posteriorment transcrites per facilitar-ne l'anàlisi. La mostra a comptat amb representants de l'administració local, del sector productiu ecològic i convencional del municipi, organitzacions agràries (Unió Llauradora i Ramadera), del sindicat de regs i de la fundació.

Metodologia

DAFO

A partir de la informació recollida a les entrevistes, i amb l'objectiu d'establir els principals obstacles i potencialitats de la transició agroecològica municipal, s'ha dut a terme un anàlisi de Debilitat, Amenaces, Fortaleses i Oportunitats del sistema alimentari local. Aquest anàlisi s'ha inclòs en la fase de diagnòstic del present treball i s'ha analitzat des de la perspectiva de persones que habiten la localitat.

Tallers participatius

S'han dissenyat dos tallers participatius. Per una banda un *"Mapeig emocional de l'Horta del Rajolat*", dut a terme el 22 de juny de 2026, amb l'objectiu de pensar col·lectivament sobre la vinculació de treballadores, voluntàries i persones properes a l'espai. I per altra, un taller de devolució i priorització de les propostes, dut a terme el 14 de setembre de 2026.

Metodologia

TAPE

Per tal de disposar d'una avaluació sistemàtica i replicable del projecte de l'Horta del Rajolar, s'ha incorporat a la diagnosi l'aplicació de l'*Instrumento para la Evaluación del Desempeño Agroecológico* (TAPE), eina dissenyada per l'Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura (FAO) en el marc del seu programa d'avaluació de projectes agroecològics (FAO, 2021). El TAPE és una ferramenta que avalua el rendiment agroecològic d'un projecte o iniciativa a partir de dimensions múltiples i interdependents. L'aplicació d'aquest instrument ha permès generar una diagnosi estructurada del grau de maduresa agroecològica del projecte, identificar aquelles dimensions amb un desplegament més consolidat i aquelles que presenten major marge de millora, i establir una línia de base per al seguiment futur del projecte en clau agroecològica.

Diagnòstic

Diagnòstic

Context geogràfic i socioeconòmic

El procés participatiu es centra en Betxí, un municipi de la comarca de la Plana Baixa, província de Castelló, situat entre la Serra d'Espadà (Sistema Ibèric) i la plana litoral, a uns 15 km de la mar Mediterrània. El terme municipal, de 2.144 hectàrees, limita amb Onda, Vila-real, Nules i Artana, i s'estén des d'una zona plana al voltant dels 100 m d'altitud fins a una línia de muntanyes que arriba als 371 m al límit occidental del terme. El principal eix de drenatge és el riu Sec de Betxí, també conegut com a riu Veo, Sonella o Anna, un curs fluvial temporal que naix a la Vall de Xinquer (l'Alcúdia de Veo) i desemboca al Clot de la Mare de Déu (Borriana). El terme és travessat, a més, pel barranc de Sant Antoni i el barranc del Solaig, aquest darrer com a límit parcial amb Nules, tots dos acaben buscant el riu Sec (Ajuntament de Betxí, 2026).

Pel que fa a la demografia, compta amb una població de 5.697 habitants, 2.885 dones i 2.812 homes, (INE, 2025) i s'inscriu en una comarca de 20 municipis i 203.736 habitants, de la qual Borriana és la capital administrativa i Vila-real, amb 53.634 habitants, el nucli més poblat i de major influència funcional sobre Betxí. La dinàmica territorial del municipi s'articula a través de la carretera CV-10 (A7) que connecta Castelló de la Plana i València, i l'eix mediterrani. Altre dels municipis més influents i aprovisionador de serveis és Onda (26.297 habitants), mentre que Betxí actua com a proveïdor d'alguns serveis especialitzats per a municipis més petits com Artana i Eslida. En l'àmbit supramunicipal, Betxí forma part del *Pacte de la Ceràmica*, agrupació de 20 municipis amb una trajectòria compartida de desenvolupament industrial ceràmic (Plan de Sostenibilidad Urbana de Betxí, 2020).

L'estructura econòmica local descansa sobre dos pilars principals: l'agricultura exportadora de cítrics, amb una forta dependència dels mercats internacionals, i la indústria ceràmica i de fabricació de cartró i envasos, complementades per tallers auxiliars i serveis vinculats a ambdós sectors (Ajuntament de Betxí, 2026). A escala comarcal, aquest model es completa amb el turisme mediterrani als municipis costaners (Plan de Sostenibilidad Urbana de Betxí, 2020).

Tradicionalment, Betxí es caracteritzava pels cultius de secà, principalment blat, garroferes, oliveres, vinya i cigrons. Les zones de regadiu es limitaven a les hortes vinculades a la Font dels Fontanars o de la Canaleta, sent el darrer aprofitament en l'actualitat l'Horta del Rajolar. Aquesta configuració es va començar a modificar a principis del segle XX amb la creació de pous per extraure aigua subterrània que van permetre expandir la zona de regadiu, principalment destinada al cultiu de cítrics, que progressivament va anar desplaçant el secà i l'horta d'autoconsum (Connecta Natura, 2026). Actualment, de les 2.144 hectàrees amb les que compta el municipi, el 54% (1.166 ha) es destina a cultius, 450 ha són superfície forestal, 5 ha pastures, i 98 ha superfície agrària no utilitzada. El cultiu majoritari se centra en els cítrics (1.029 ha), principalment mandarina (925 ha). Es poden consultar les dades en la *Taula 1*. Pel que fa a la ramaderia, en 2024 el municipi compta amb 67 caps ovins, 28 bovins, 4 caps caprins, 7.500 gallines ponedores i 171 ruscs (IVE, 2024).

Diagnòstic

Tipus de cultiu	Superfície en hectàrees	% respecte al total de superfície cultivada
Mandarina	925	79,47%
Taronja dolça	88	7,56%
Advocat	51	4,38%
Garroferes	50	4,30%
Fruiters en horta	20	1,72%
Altres cítrics	15	1,29%
Oliveres (per a oli)	9	0,77%
Ametllers	3	0,26%
Guaret	2	0,17%
Llimera	1	0,09%
Caqui	1	0,09%
Bresquilla	1	0,09%
Hortalisses*	0*	0

Taula 1. Tipus i superfícies de cultiu al municipi de Betxí (IVE, 2024). ** En les dades extretes del portal estadístic de la Generalitat Valenciana respecte a l'any 2024 no es contemplen les 0,9 Ha d'hortalisses cultivades a l'Horta del Rajolar.*

Segons el Comité d'Agricultura Ecològica de la Comunitat Valenciana (CAECV, 2026) hi ha 5 operadors ecològics que tenen seu al municipi, dos d'ells es dediquen a la distribució i comercialització, un a l'exportació, i dos a la producció, un de cítrics i olives, i l'altre, la Fundació Novessendes, que es dedica a la producció d'hortalisses en l'Horta del Rajolar. A més a més, durant les entrevistes s'ha detectat que tres dels quals probablement pertanyen a un mateix nucli empresarial (Grupo Natural Frutas y Verduras, Seriagro, Serifruit).

Si ens fixem en el context institucional, el municipi compta amb diferents plans municipals on es contemplen estratègies relacionades amb l'agricultura. Per una banda, el Pla de Sostenibilitat Urbana de Betxí (2020), on s'identifica una acció per a desenvolupar un projecte d'horts comunitaris i agricultura urbana, amb la finalitat de reforçar la relació de l'agricultura amb la ciutat com a dinàmica de reorganització comunitària, i per a la recuperació del suport natural en espais summament antropitzats i ocupació d'espais residuals, o buits urbans, amb infraestructura verda. Per altra banda, l'Estratègia Participada de Regeneració del riu Sec (Pineda Soler *et al.*, 2020) on també s'identifica l'Horta del Rajolar com un actiu en la conservació, gestió i millora de l'ecosistema fluvial.

Betxí té una àmplia tradició associativa, a més del tradicional cooperativisme existent en la localitat, la ciutadania s'organitza en diferents associacions culturals, esportives i musicals. Pel que fa a la promoció de l'agroecologia les principals accions sorgeixen de la Fundació Novessendes, a través del programa educatiu *Llaurant un Futur Sostenible* (https://llaurant.com/) i de l'Horta del Rajolar (https://hortadelrajolar.novessendes.org/). La fundació forma part de diferents xarxes: Xarxa d'Economia Alternativa i Solidària del País Valencià (XEAS PV), Consell Social de la Xarxa de Municipis per l'Agroecologia i la Red de Espacios Test Agrarios (RETA), entre d'altres.

Diagnòstic

Anàlisi DAFO

Aquesta anàlisi ha estat el resultat de les entrevistes semiestructurades i del procés participatiu, i té com a objectiu identificar els punts clau de l'actual sistema alimentari local, com també detectar les potencialitats per a la transició agroecològica a nivell municipal.

Debilitats: un model esgotat sense relleu ni eines per al canvi

- **Monocultiu** de cítrics quasi total, nul·la diversificació.
- **Minifundisme** estructural limita l'economia d'escala i condemna els petits agricultors a la subordinació de les grans comercialitzadores.
- **Pèrdua de coneixements tradicionals** i falta de **relleu generacional**.
- **Pèrdua de teixit agrari** local, abandonament de finques i pèrdua de paisatge agrari.
- **Sector agrícola envellit** (tant de persones, camps, arbres i sistema de reg) i masculinitzat.
- **Individualisme agrari**, manca de cooperativisme i associacionisme real.
- **Resistència cultural al canvi** per part del sector convencional més envellit.
- **Manca de formació** tècnica específica en agricultura ecològica i agroecologia.
- Degradació/**Destrucció** del sistema tradicional de reg per séquies.
- Obstacles per a la certificació ecològica:
    - **Individualisme** i falta d'associacionisme.
    - Sistema de reg a degoteig incorpora adobs químics: limitant per a l'ampliació de zones de cultiu ecològic per la **falta de disponibilitat d'aigua neta**.
    - Falta d'estructures de **comercialització** local eco.
- **Consum** agroecològic local molt baix.
- Viabilitat econòmica de l'agroecologia a escala local sense demostrar.
- **Infraestructures agràries històriques degradades** (séquia, bassa, molí, escorxador).
- **Accés a la terra**: molts camps estan abandonats, però no són accessibles per a qui no té arrels locals o propietat.
- **Ramaderia local residual**: pèrdua d'un actiu clau per a la prevenció d'incendis.
- Debilitat institucional: **cambres agràries desaparegudes** i poca capacitat dels sindicats per canviar l'estructura**.**

Diagnòstic

Amenaces: pressions externes que acceleren el deteriorament del teixit agrari local

- **Concentració de terres** per grans operadors (fons d'inversió i conglomerat d'empreses).
- Domini de grans corporacions i **dependència dels mercats** internacionals d'exportació.
- Agricultors sense capacitat de negociació ni de fixació de **preus**: caiguda dels preus en origen, volatilitat dels mercats internacionals de cítrics i dependència dels intermediaris.
- **Canvi climàtic**: augment de les temperatures, irregularitat hídrica i aparició de noves plagues i malalties.
- **Càrrega burocràtica** que dificulta la certificació ecològica.

Fortaleses: un capital natural, patrimonial i social que cal preservar

- **Horta del Rajolar**: actiu estratègic amb 11 anys d'experiència agroecològica.
    - **Hortalisses ecològiques locals** amb qualitat diferencial demostrada.
    - **Acció educativa en marxa**: escoles, instituts, jornades, formació professional.
    - Recuperació del paisatge de l'horta tradicional, diversitat biològica i **connexió amb l'ecosistema fluvial**.
    - **Banc de terres**: convenis de cessió actius i estables. Possibilitats d'ampliació.
    - **Coneixement tècnic agroecològic** acumulat (tècnics amb més de 13 anys d'experiència).
- Dispositiu de **suport a l'emprenedoria agrària** i al relleu generacional operatiu: ETA Horta del Rajolar.
- **Fundació Novessendes** com a agent dinamitzador.
- **Patrimoni** material, cultural i natural identitari (séquia, molí, bassa, escorxador, riu).
    - **Infraestructura hidràulica** (séquia mare) funcional.
    - Predisposició a declarar la **séquia** com a Bé immoble de rellevància local (BRL) i a restaurar l'edifici de l'**escorxador municipal**.
- Joves **agricultors convencionals** (de 40-50 anys) **oberts al canvi** i a innovar.
- **Capital social**: voluntariat, usuàries de caixetes, teixit associatiu local.
- **Suport de l'administració local** amb voluntat política.
- Predisposició a les **aliances** (administració, fundació, entitats del territori, agricultores, sindicats agraris i consumidores) per a dur a terme un pla estratègic alimentari municipal integrat i amb visió agroecològica.
- Procés d'acompanyament per a la creació d'una **cooperativa de productores ecològiques locals** en marxa.

Diagnòstic

Oportunitats: finestres d'acció per construir les bases de la transició

- Menjadors escolars i **restauració col·lectiva** com a mercat.
- **Xarxes nacionals** referents: Xarxa de Municipis per l'Agroecologia com a referent en polítiques municipals i la RETA com a referent en relleu agrari.
- **Normativa europea** com a palanca de canvi: ecorègims de la PAC i estratègia de la granja a la taula.
- **Fons europeus** (FEDER) destinats a fomentar la biodiversitat i l'agroecologia.
- **Divulgació** al voltant del patrimoni agrari (molí, séquia, bassa).
- Diversitat productiva comarcal i **clima mediterrani**.
- Entitats socials del territori (Connecta Natura, Llavors d'ací, Fundación Entretantos, Pankara…) treballant en el mateix àmbit.

Resultats

Resultats

Avaluació 10 anys Horta del Rajolar

L'**Horta del Rajolar** naix en 2015 i constitueix un referent local i provincial agroecològic, combinant **producció ecològica certificada, facilitació del relleu agrari i educació i formació agroecològica.**

Al llarg de les entrevistes, i del taller de mapatge emocional, s'ha anat recorrent la línia temporal del projecte de l'Horta del Rajolar, situant el seu origen en la mobilització ciutadana de 2014 per la defensa del dret a l'aigua de la Font del Fontanar, que va permetre recuperar la funcionalitat d'un tram de la séquia històrica del municipi. Aquesta acció col·lectiva va demostrar la capacitat organitzativa de la comunitat per protegir recursos naturals estratègics i va possibilitar, a l'any següent, la posada en marxa del projecte sobre els terrenys que actualment ocupa. Des d'aleshores, la iniciativa ha transitat per tres fases ben diferenciades: **Inserció social-laboral**, concebuda com a oportunitat formativa i laboral per a un grup d'unes 15 persones; **Suport a agricultores autònomes**, mitjançant un banc de terres i un viver d'agricultores. Aquest model no es va arribar a consolidar; **Relleu generacional** (fase actual), acompanyament a persones testers en el desenvolupament de projectes agrícoles, amb suport legal i formatiu. Esta trajectòria evidencia un projecte amb capacitat d'adaptació, que ha sabut reorientar el seu model en funció dels aprenentatges obtinguts en cada etapa.

Punts forts

- **Transformació territorial i social**: ha convertit terrenys de cultiu abandonats en un espai agrícola i comunitari funcional.
- **Valor ambiental**: ha millorat el paisatge i la biodiversitat. A més, la renaturalització d'un tram de séquia, dins de la finca, actua com a filtre natural que millora la qualitat de l'aigua que arriba al riu, contribuint a la conservació de l'ecosistema fluvial i la vida silvestre.
- **Generació d'ocupació:** en un context difícil, i vinculada a la producció ecològica.
- **Capital social i formatiu**: espai de trobada per a voluntariat, testers, comunitat educativa, centre de dia i entitats vinculades.
- **Treballa el relleu agrari**: amb el programa ETA HR i un equip tècnic experimentat.
- **Suport institucional sòlid**: recolzat per una fundació comunitària que mobilitza recursos econòmics i humans, cerca finançament i facilita la col·laboració local.

Obstacles identificats

- **Impacte encara poc visible** per a la població general; caldria una expansió per a tindre una incidència real en el sector agrari del municipi. **Demanda** local de verdures de caràcter **testimonial**.
- **Viabilitat econòmica no consolidada**, amb dependència excessiva de la Fundació.
- Necessitat de reforçar la **perspectiva de gènere i la interculturalitat** en el desenvolupament del projecte.

Resultats

Reptes de futur

L'objectiu actual és la creació d'una **cooperativa de productores agroecològiques**, amb el suport de la Fundació per a garantir-ne la continuïtat i viabilitat. Açò implica: una coordinació eficaç entre les futures sòcies com a element clau per al bon funcionament; i buscar la viabilitat econòmica del projecte. El model de cooperativa es valora com la fórmula legal més coherent amb els valors de l'agroecologia.

Pel que fa al model de governança, la Fundació aspira a mantenir un paper actiu aportant recursos i estratègia, mentre la cooperativa assumeix de forma autònoma la gestió productiva i comercial. Açò permetria que la Fundació es concentrés en els seus objectius educatius, de sensibilització i de dinamització comunitària.

L'horitzó del projecte passa per créixer i recuperar més terrenys agrícoles al voltant del poble, integrant noves productores, ampliant la producció i l'impacte en el consum local. Esta expansió hauria de consolidar l'Horta del Rajolar com un model agroecològic sòlid i de referència a la comarca, tant des del punt de vista productiu com de cohesió comunitària. De fet, actualment, s'està iniciant un projecte de regeneració agrària i social en un terreny de 3 ha situat al costat del Polígon del Canyaret, a l'altra banda del riu. La qual cosa permetrà ampliar les terres de cultiu amb un model agroecològic, que incloga corredors de biodiversitat, gestió eficient de l'aigua i diferents models d'accés i gestió dels terrenys (cessió, banc de terres, gestió comunitària…).

Resultats

Governança i aliances

Durant les entrevistes s'ha detectat la necessitat d'un acord multiactor, i la col·laboració entre administració, entitats socials i ciutadania com a peça clau per avançar cap a un **Sistema Alimentari Local de base Agroecològica**. La coordinació entre diferents agents és vista com una via per superar la fragmentació actual i impulsar projectes més sòlids, destacant la importància d'una visió compartida i de la implicació comunitària en l'estratègia: sense voluntat comuna, els recursos i plans seran insuficients. Es planteja un model de governança participativa en xarxa per a la planificació estratègica i el seguiment del projecte. Identificant com a principals actors d'aquesta aliança a:

- ***Administració local:*** La participació pública identificada com fonamental, prioritzant la implicació de la regidoria d'Agricultura, de Medi ambient i d'Educació. L'administració local està predisposta sempre i quant existisca una voluntat clara i coordinada dels actors implicats. Reconeix el seu paper com a canalitzadora d'iniciatives que s'alineen amb els objectius de benestar local, però reconeix una mancança de personal tècnic especialitzat. Identifica i valida l'experiència de la fundació com a aliada estratègica, tant pel que fa als coneixements en agroecologia, com en dinamització comunitària. L'administració local valora la possibilitat de formar part de la Xarxa de Municipis per l'Agroecologia per rebre suport i compartir experiències en polítiques locals alimentaries.
- ***Fundació Novessendes***: Predisposta a participar en el grup motor i a la mobilització de recursos, materials i humans, per donar suport estratègic i econòmic. El lideratge de l'entitat és reconegut pels diferents agents entrevistats, validant la seua experiència i coneixements per coordinar el procés i integrar les diferents mirades.
- ***Horta del Rajolar***: Recurs local estratègic. La possibilitat de la creació d'una cooperativa, centrada en la producció agroecològica i en la gestió de l'espai, es percep com una oportunitat per enfortir el sector ecològic local.
- ***Comunitat de Regants de Betxí:*** L'entitat està predisposada a la implicació en el procés, aportant el seu treball en la gestió i manteniment de la sèquia històrica del municipi. Per altra banda, compta amb recursos econòmics molt limitats, ja que ha vist reduïts els seus ingressos pel canvi de sistema de regadiu a degoteig.
- ***La Unió Llauradora i Ramadera:*** Dins d'aquesta entitat s'han detectat joves agricultors amb predisposició al canvi de model, la qual cosa podria ser un referent per a la transició a ecològic del cítrics a nivell municipal. Es detecta la falta de formació i de vies de comercialització com a principals obstacles del canvi de model.

Per generar una aliança sòlida s'identifiquen altres agents que també caldria involucrar: entitats locals, cooperatives, agricultores i propietàries de terrenys agrícoles, comerços, empreses locals, comunitat educativa (centres educatius locals i UJI), entitats socials vinculades a l'agroecologia (Llavors d'Ací, Connecta Natura, Fundació Entretantos) i la ciutadania.

Resultats

Patrimoni cultural i material

Durant les entrevistes s'han abordat i valorat quatre infraestructures tradicionals: la sèquia històrica, la bassa del poble, el molí i l'escorxador municipal. Totes elles percebudes com patrimoni valuós, però molt deteriorat, amb un futur que requereix intervenció pública i pot aportar valor econòmic i social al municipi. S'han analitzat 5 punts clau de cadascú dels béns identificats: de qui és la propietat de l'edifici o l'infraestructura; quin és l'estat actual de conservació; quins usos potencials té; quin valor estratègic; i quines oportunitats ofereix.

Sèquia històrica

- **Propietat:** Comunitat de regants de Betxí.
- **Estat actual:** Parcialment funcional però amb necessitats d'inversió en la restauració de gran part del recorregut. Presenta fuites importants que necessiten reparacions urgents. La comunitat de regs no te recursos econòmics (molt pocs propietaris reguen d'aquesta sèquia).
- **Usos potencials**: Infraestructura hídrica.
- **Valor estratègic:** Infraestructura vital per al reg de cultius ecològics; millora de la biodiversitat i de l'ecosistema fluvial (recuperació substancial de l'estat ecològic del riu gràcies al cabal d'aigua que aporta la sèquia des de la seua restauració parcial en 2014).
- **Oportunitats:** Declaració com a Bé Immoble de Rellevància Local (BRL) que facilitaria l'accés a finançament públic. Actualment la comunitat de regs i l'ajuntament s'encontren en negociacions per a signar un conveni de col·laboració.

Bassa

- **Propietat:** Comunitat de regants de Betxí.
- **Estat actual:** En mal estat, necessita restauració. Falta d'acord entre comunitat de regants i administració local que limita la capacitat d'actuació municipal en la seua rehabilitació.
- **Usos potencials:** Infraestructura verda (blava-verda). Es proposa convertir la bassa en un espai re-naturalitzat o parc, establint una funció social de l'espai. Algunes de les entrevistades coincideixen en la idea de re-circular aigua de la sèquia al molí passant per la bassa, recuperant part de la vinculació de la sèquia amb el molí, i mostrant l'antic funcionament de les infraestructures.
- **Valor estratègic:** Component de circuit hidràulic patrimonial (sèquia-bassa-molí). Augment dels espais verds (espais de vida) dins del casc urbà.
- **Oportunitats:** Estudiar un possible conveni de cessió o adquisició municipal amb l'acord d'establir l'ús públic de l'espai i blindar-lo de possibles especulacions urbanístiques.

Escorxador municipal

- **Propietat**: Municipal.
- **Estat actual:** En mal estat i fora d'ús.
- **Usos potencials:** S'ha identificat com un edifici amb la possibilitat de diferents usos simultanis: magatzem de productes frescos amb espai per a la instal·lació de càmera de

fred; obrador compartit per a la transformació de productes locals; punt de venda directa i distribució local; espai pedagògic (formacions i tallers) i sociocultural.
- **Valor estratègic:** És la única infraestructura de titularitat pública disponible per a actuacions de rehabilitació de forma immediata. Ubicació, prop de la zona de cultiu ecològic del municipi (Horta del Rajolar) i interconnectada amb la resta d'infraestructures analitzades.
- **Oportunitats:** Localització estratègica. Existeix la possibilitat d'establir un conveni entre l'administració local i la Fundació Novessendes per posar en valor l'edifici des de l'àmbit agroalimentari, després de la seua rehabilitació per part de l'administració local. Hi ha dues iniciatives acadèmiques de restauració de l'edifici: el projecte d'una estudiant d'arquitectura local (escorxador, basa i molí) i les propostes d'un grup d'alumnat de la UPV.

Molí

- **Propietat:** Privada.
- **Estat actual:** En molt mal estat, part de l'edifici està caigut i apuntalat. Actualment no hi ha acord entre els propietaris privats i l'administració local per a la compra de l'edifici.
- **Usos potencials:** Infraestructura cultural i agroalimentària.
- **Valor estratègic:** Referent identitari i patrimoni local. Potencialitat com a centre cultural, educatiu i agroalimentari.
- **Oportunitats:** Existeix un projecte acadèmic de l'estudi i estratègia d'intervenció per a la conservació de l'edifici (Mollar Castañ, 2022). Convertir-lo en un espai d'interpretació del patrimoni hidràulic i sistema alimentari local.

Connexió amb l'ecosistema fluvial

L'Horta del Rajolar es reconeix com un espai productiu que connecta l'ecosistema fluvial amb el casc urbà, consolidant "un mentres tant" agroecosistèmic que funciona com a zona verda viva clau per a la resiliència front a fenòmens extrems agreujats pel canvi climàtic (Puchalt Lacalt, 2026). De fet, les persones entrevistades perceben la connexió entre riu, l'horta agroecològica i la canalització de l'aigua, mitjançant la sèquia històrica del municipi, clau per mantenir l'ecosistema fluvial viu.

En l'Estratègia participada de regeneració del riu Sec (Pineda et al., 2020) ja s'identifica l'espai de transició entre ecosistema fluvial i urbà com una franja de protecció clau per a la reducció de les pressions i agressions sobre el medi fluvial. Recomanant en l'entorn agrícola més pròxim a la llera del riu la priorització de cultius ecològics, reduir o eliminar l'ús de pesticides, les tanques i barreres físiques per a garantir la connexió transversal de l'ecosistema i el manteniment de la permeabilitat del sòl i els drenatges naturals. I utilitzant l'Horta del Rajolar com un exemple de bones pràctiques. En aquest mateix document ja s'identifica la necessitat d'investigar solucions com el parc agrari per generar un espai de custòdia gestionat amb tècniques agroecològiques i de bioenginyeria, que garantisca la connectivitat transversal i longitudinal de l'ecosistema fluvial.

Propostes d’acció

Propostes d’acció

El procés participatiu ha permès identificar set línies d’acció susceptibles de ser prioritzades per a desenvolupar una estratègia alimentària local alineada amb l’agroecologia i que faciliti la coordinació entre actors públics, privats i socials. A continuació, es presenten algunes de les propostes incloses en aquestes línies, amb la puntuació obtinguda en el taller de priorització.

Enfortiment del sector productiu ecològic local:

- Acompanyament del procés de creació de la cooperativa de producció agroecològica local, impulsant-ne la seua professionalització i consolidació (12 punts)
- Donar suport al relleu generacional agrari, atenent la fragmentació de la propietat i l’envelliment del sector (11 punts).
- Formació dirigida a agricultors/es convencional: pràctiques agroecològiques, transició ecològica en citricultura, canals de comercialització, cooperativisme (9 punts).

Creació d'infraestructures de suport a la transició:

- Declaració de la sèquia com a bé immoble de rellevància local (BRL) i intervenció de rehabilitació que garantisca l’adequat funcionament (10 punts).
- Restauració del molí com a espai pedagògic i cultural (actuació poc viable per la falta d’acord) (10 punts).
- Consolidació de l’Espai Test Agrari Horta del Rajolar com a ferramenta de relleu agrari generacional i ampliació del banc de terres en la zona del Canyaret (8 punts).
- Recuperació de l'escorxador municipal com a obrador multifuncional i centre de formació (8 punts).
- Restauració de la bassa municipal com a espai verd, amb la simulació de circuit hidràulic (sèquia-bassa-molí) (4 punt).

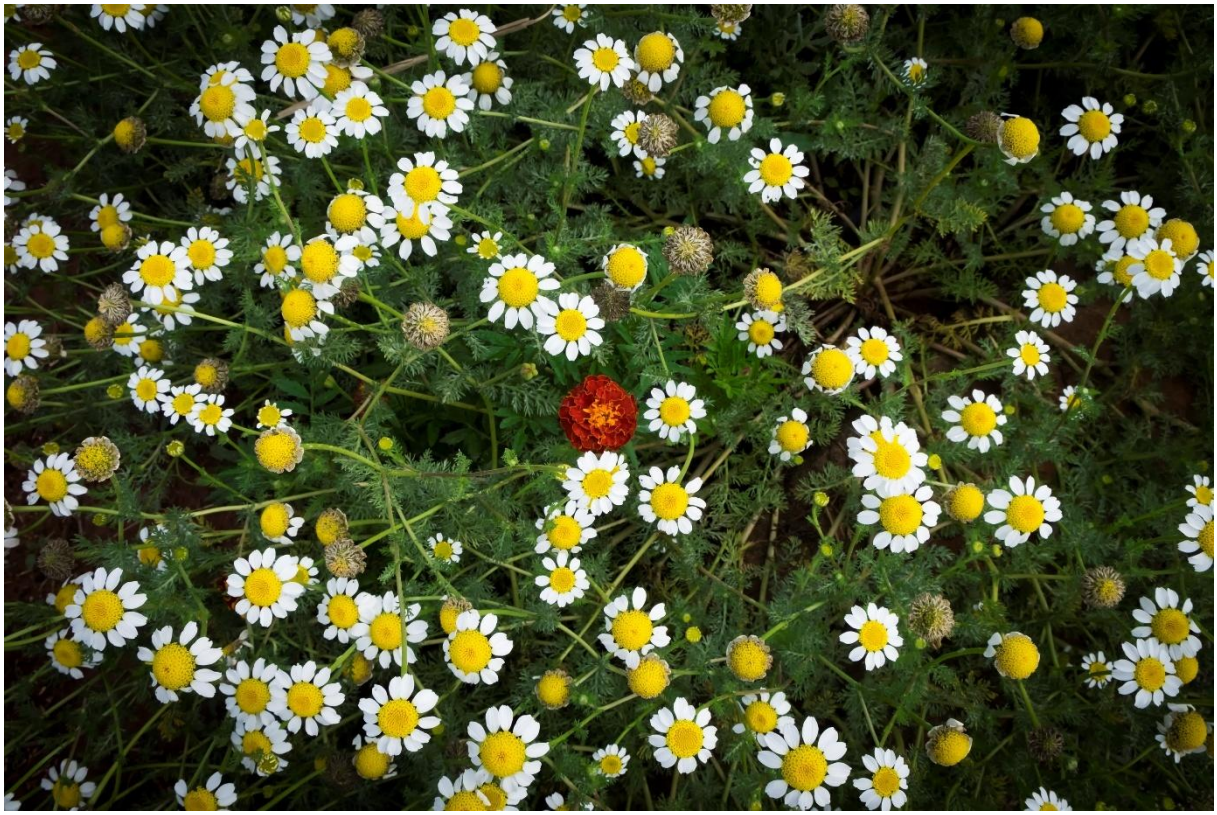
Foment de la demanda i els circuits de proximitat:

- Explorar la restauració col·lectiva (menjadors escolars i centre de dia) i el comerç local com a vies de comercialització del producte local (3 punts).
- Punts de venda accessibles per a productores locals, com el mercat municipal o espais de venda directa, amb menys burocràcia (3 punts).
- Explorar canals de comercialització de cítrics ecològics, per a incentivar la conversió d’agricultores convencionals (3 punts).
- Xarxa de productores agroecològiques que facilite agregar l'oferta i optimitzar la logística (2 punts).

Propostes d’acció

Millora de l’ecosistema:

- Establir una prova pilot de ”Parc agrari”, aprofitant la zona verda i les finques més pròximes al riu, generant un espai de custòdia gestionat amb tècniques agroecològiques i de bioenginyeria, com a figura de protecció i franja d’amortiment de l’ecosistema fluvial Explorar canals de comercialització de cítrics ecològics, per a incentivar la conversió d’agricultores convencionals (5 punts).
- Accions d’enfortiment de la ramaderia local, com a eina de protecció front a incendis (3 punts).
- Exploració de mecanismes de compensació de serveis ecosistèmics a les productores agroecològiques, per incentivar la transició a producció ecològica.

Propostes d’acció

Educació i foment del comerç responsable:

- Activitats educatives i tasts gastronòmics per a acostar qui consumeix a qui cultiva i promocionar productes agroecològics (3 punts).
- Continuar i ampliar les accions educatives i de sensibilització ambiental, especialment en centres escolars, centre de dia, educació per a adults (3 punts).
- Publicació i difusió de l’estudi participatiu etnobotànic sobre varietats tradicionals i sabers locals que actualment està duent a terme l’Associació Connecta Natura (2 punts).

Articulació social i política:

- Incorporació de l’Ajuntament a la Xarxa de Municipis per l’Agroecologia i definir els passos per a una participació activa (9 punts).
- Accés a fons europeus (FEDER, PAC, estratègia de la granja a la taula) per finançar finques demostratives, assessorament tècnic, biodiversitat, etc. (8 punts).
- Constitució aliança multiactor: Ajuntament, Comunitat de Regants, Unió de Llauradors, Fundació Novessendes, entitats del territori, comunitat educativa i ciutadania (5 punts).
- Agrupació de minifundis per a facilitar la transició a ecològica de la citricultura convencional (3 punts).
- Fomentar la creació d’una xarxa de suport entre productores agroecològiques del municipi i la província per a l’intercanvi de coneixement i suport mutu (3 punts).
- Formació d'un grup motor de productores convencionals joves disposades a experimentar i a actuar com a referents entre els seus iguals (2 punts).

Conclusions

Conclusions

Un territori vulnerable que necessita diversificar-se
El monocultiu de cítrics, juntament amb la dependència de l'exportació i d'un sistema alimentari globalitzat, converteix el sector primari de Betxí en un model vulnerable davant les fluctuacions dels preus internacionals i els impactes del canvi climàtic sobre la producció agrària. Els resultats de l'anàlisi DAFO i de les entrevistes apunten en la mateixa direcció, cal definir un full de ruta compartit que diversifique la base productiva local, recupere cultius i sabers tradicionals i enfortisca els circuits de comercialització de canal curt.

Barreres estructurals per a la transició
La fragmentació de la propietat, l'edat avançada de les persones agricultores, la manca de coordinació i el sistema de reg són algunes de les barreres clau identificades per a la transició a cultiu ecològic. Aquestes barreres no són només tècniques, també evidencien una dimensió cultural i emocional del problema. Es detecta una necessitat de recuperar l'estima pel territori com a base per a la sostenibilitat i la conservació, ja que conèixer i valorar l'entorn pròxim és una condició prèvia per a implicar-se en la seua transformació. Açò situa la sensibilització, l'educació agroecològica i l'acompanyament proper a les agricultores com a palanques tan necessàries com el finançament o la inversió en infraestructura. L'Espai Test Agrari Horta del Rajolar, i la possible ampliació de terres de cultiu agroecològic en la zona del Canyaret, constitueixen una base forta des de la qual iniciar el treball de relleu generacional i arrelament al territori.

Actors motivats, però sense coordinació estratègica
Betxí compta amb una diversitat d'actors implicats i receptius: l'administració local, la Fundació Novessendes, la Comunitat de Regants, la Unió Llauradora i Ramadera, el teixit associatiu i una part del sector productiu. Aquesta predisposició és l'actiu més valuós de tots els identificats, ja què cap estratègia de transició agroecològica és viable sense voluntat dels agents del territori. Ara bé, aquesta motivació encara no s'ha traduït en una coordinació estratègica. Són voluntats disperses, sense un espai estable de governança compartida ni un full de ruta comú, per això, es fa necessari una Estratègia Alimentària Local que articule aquests actors al voltant d'objectius compartits i que assegure:

- El finançament de les accions.
- La protecció de les infraestructures hidràuliques.
- El suport a agricultores motivades per fer la transició a ecològic.
- La resposta a les amenaces de concentració de terres i abandonament del sector.
- Un procés gradual, amb formació i acompanyament tècnic, que garantisca l'èxit i l'acceptació social.

Un espai estable de governança multiactor que done continuïtat a la presa de decisions compartida. Les entrevistes posen de manifest que la Fundació té el reconeixement i la confiança dels diferents agents per assumir un paper rellevant en la coordinar del futur grup motor de l'Estratègia Alimentària Local

Conclusions

L'agroecologia i la conservació de l'ecosistema

La regeneració del sòl agrícola i el model agroecològic han demostrat millorar la resistència del territori davant fenòmens climàtics adversos, com pluges intenses o riuades, i reforça la vinculació entre la recuperació ambiental i la consciència social, evidenciant que la transició agroecològica no només té un valor productiu, sinó també de resiliència territorial. La connexió entre l'agroecosistema de l'Horta del Rajolar i l'ecosistema fluvial del riu Sec, ja identificada en l'Estratègia Participada de Regeneració del riu (Pineda *et al.*, 2020), confirma que la dimensió ambiental i la dimensió alimentària del territori són indissociables. Per això, la prova pilot de Parc Agrari proposada com a línia d'acció, aprofitant la zona verda i les finques pròximes al riu, no s'hauria d'entendre com una actuació aïllada, sinó com la peça que articula la millora de l'ecosistema amb l'enfortiment del sector productiu local, en la mesura que incrementa la superfície cultivada en ecològic i la franja d'amortiment fluvial alhora.

Enfortiment de l'Horta del Rajolar

L'Horta del Rajolar ha estat, durant 11 anys, un projecte central i coherent amb la missió de la Fundació, que ha permès aprofundir en la realitat local i desenvolupar estratègies de participació comunitària. Encara que la seua viabilitat econòmica no està consolidada, la Fundació aporta experiència, mobilitza recursos econòmics i humans i fa de pont entre agents locals per facilitar la col·laboració i la construcció d'una xarxa sòlida. El repte està en el procés de configuració de la cooperativa que puga gestionar l'espai, aglutinant els sentirs i els temps de cadascuna de les persones que *a priori* la conformen, i assumint de forma progressivament la gestió productiva i comercial, mentre la Fundació es concentra en els seus objectius educatius i de dinamització comunitària.

Conclusions

Recuperació del patrimoni hidràulic
La recuperació de l'escorxador, la sèquia, la bassa i el molí conformen un conjunt patrimonial coherent i constitueixen un eix clau per a la valorització del territori, articulant en un mateix relat, la història agrària de Betxí, la gestió de l'aigua i l'impuls del sistema alimentari local. Tanmateix, cada infraestructura presenta una situació i un ritme d'actuació diferents, la qual cosa exigeix una priorització realista de les actuacions.

En conjunt, el diagnòstic situa Betxí en un punt de partida favorable per a iniciar una transició agroecològica gradual: hi ha un projecte de referència consolidat, hi ha actors disposats a implicar-se i hi ha un patrimoni i un ecosistema que reforcen el sentit de l'estratègia. El repte, des de la dinamització local agroecològica, no és tant generar voluntat, que ja existeix, com dotar-la d'una estructura de governança, d'un calendari realista i d'una priorització clara de les línies d'acció proposades.

Bibliografia / Webgrafia

Biografia/Webgrafia

Bibliografia

Calvet-Mir, L. 2026. Tema 3.2. Conocimiento ecológico tradicional. *Módulo 3. Conocimiento agroecológico tradicional.* Material didáctico del curso de Diploma de especialización: Dinamización Local Agroecológica. UAB.

Claramunt Serra, B. Molero Cortes, J. 2025. *Políticas Alimentaris Locales: Guía breve para cargos electos.*Red de Municipios por la Agroecología.

Connecta Natura, A.. 2026. *Els tresors agrícoles de Betxí. Estudi etnobotànic de les varietats tradicionals de Betxí* (inèdit).

FAO. 2021.*Instrumento para la evaluación del desempeño agroecológico (TAPE). Proceso de desarrollo y directrices para la aplicación. Versión de prueba*. Roma. FAO.

Guzmán Casado, G. I. 2026. Tema 1.4. Transición agroecológica: donde confluyen la investigación y la acción. *Módulo 1. Sistema Alimentario Global, Agroecología y Soberanía Alimentaria.* Material didáctico del curso de Diploma de especialización: Dinamización Local Agroecológica. UAB.

López García, D. 2026. Tema 1.6. Políticas públicas para la transición agroecológica. *Módulo 1. Sistema Alimentario Global, Agroecología y Soberanía Alimentaria.* Material didáctico del curso de Diploma de especialización: Dinamización Local Agroecológica. UAB.

Mollar Castañ, I. (2020). *Estudio histórico y estrategia de intervención para la conservación del Molí Vell de Betxí.* Universitat Politècnica de València.

Pineda Soler, J. Puchalt Lacal, J. Gomar Pascual, J. 2020. *Estratègia participada de regeneració del riu Sec*. Crearqció Coop. V.

Pomar León, A. 2026. Tema 2.1. Diseño de procesos de transición agroecológica. *Módulo 2. Metodologías de investigación/acción para la transición agroecológica.* Material didáctico del curso de Diploma de especialización: Dinamización Local Agroecológica. UAB.

Puchalt Lacal, J. (2026). *Agroecosistemas como herramienta de gestión del territorio fluvial.* River Pitch R3-22. V Congreso Ibérico de Restauración Fluvial.

Webgrafia

Ajuntament de Betxí. 2026. La nostra història. https://betxi.es/coneix-betxi/la-nostra-historia/ (última visita 05/03/2026).

CAECV. 2026. Comité d'Agricultura ecològica de la Comunitat Valenciana. https://www.caecv.com/ (última visita 03/03/2026).

FAO. 2018. *Los 10 elementos de la agroecología: Guía para la transición hacia sistemas alimentarios y agrícolas sostenibles.* Roma. https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/d3b4a39e-5ca8-4938-b09f-b368b72a5be6/content (última visita 18/06/2026)

Gran enciclopèdia catalana. https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/parc-agrari (última visita 29/06/2026).

INE. 2025. Instituto Nacional de Estadística. https://www.ine.es/ (última visita 05/03/2026).

Biografia/Webgrafia

IVE. 2024. Portal Estadístic de la Generalitat. https://pegv.gva.es/va/temas/agriculturaganaderiaselviculturacazapescayacuicultura (última visita 05/03/2026).

Plan de Sostenibilidad Urbana de Betxí. 2020. https://betxi.es/urbanisme/Pla%20de%20sostenibilitat%20urbana%20de%20Betx%C3%AD%202020%20v5.pdf (última visita 05/03/2026).

RETA. Red Espacios Test Agrarios. https://espaciostestagrarios.org/ (última visita 29/06/2026).

Via Campesina. 2024. https://viacampesina.org/es/que-es-la-soberania-alimentaria/ (última visita 18/06/2026).

Procés participatiu Alimenta't | Diagnòstic potencialitats sistema alimentari local de Betxí

Un projecte de:

novessendes
fundació cívica

Finança:

GENERALITAT VALENCIANA
Conselleria de Justícia, Transparència i Participació